

ȘTEFAN MARIȘ, ROMÂNIA

Key words: Death, magic reality, ritual, myth, another world.

Death between numinous and ritual

Summary

The profound need of materializing the untouchable (the immaterial), in order to bring it closer, was a very strong impulse with the archaic man. Even if this man did not have access to abstract thought, he notwithstanding tried to obtain mental metamorphoses of the immaterial in more natural categories, which could be perceived by turning to the laws of symbolic thinking. Hence, the invisible becomes visible and from here, there emerges a most surprising consequence: the imagined reality is transformed in a magic reality which may be revealed in various solemn moments of man's being on earth. Various beliefs and myths, imposed by the wish to bring the Cosmos closer to the human soul, have developed in time till they have started to be part of a complex cult of the fathers and the fore-fathers. The adjustments on a mental level of these communities have contributed to a vision in which the departure from the earthly world did not represent a fracture in the individual destiny, but a passage to *another world* populated by those who have left the world of the living.

Consequently, a profound relationship between man and the environment is settled, as nature represents from now on a perfect state of harmony, in which all forces are subsiding to the transcendent. This harmony and peace with the inner self induces to man that feeling that Mircea Eliade calls "the cosmic Christian", in which the religious thinking of man operates with the distinction between the sacred and the profane.

This study is dedicated to the analysis of this dichotomy – sacred/profane, regarding the manner in which man views himself in relation to the last act of his life: death.

Moartea între numinos și ritual

Din cele mai vechi timpuri conștiința morții a indus și susținut în mentalul colectiv o serie de reprezentări și practici de o bogăție și diversitate aparte. Totdeauna omul a aspirat la nemurire, fiind răvășit de dorința aflării secretului tinereții veșnice sau a continuării existenței pe un alt palier ontologic. De aici au apărut germenii unor credințe și mituri ce au încercat să explice originea morții, sensul acesteia și nu în ultimul rând, ceea ce se află dincolo de ea.

Moartea, chiar dacă reprezintă un fenomen ineluctabil în secvențialitatea existenței umane, nu este percepută ca o aneantizare în structura mentală a comunităților arhaice. Dimpotrivă ea este privită ca o călătorie spre o altă lume. Reușita acestei călătorii depinzând în primul rând de performarea anumitor rituri funerare ce vor facilita părăsirea în deplină siguranță a lumii celor vii. Astfel, moartea reprezintă inițierea ultimă a omului, granița spre o altă stare a ființei.

Omul vechilor comunități a izbutit să anuleze sentimentul tragic al morții, înțelegând că trebuie să o accepte ca pe o lege a firii. Teama de moarte a fost înfrântă prin ideea reînvierii într-o altă lume. Lumea nu mai este privită ca o sferă închisă, fără sens, ci se însuflețește și comunică cu cei care o locuiesc. Natura are valențe sacre și reflectă transcendentul aflat dincolo de ea cu care ființa încearcă stabilirea unei legături. Universul era încărcat cu o aură supranaturală și reprezenta o manifestare a sacralului care se află camuflat în profan. Omul arhaic avea o imagine deosebită asupra realității. Pentru el realitatea se afla în rezonanță cu sufletul său și, de aceea, viziunea asupra lumii capătă în această perioadă o perspectivă cosmică. Viața omului se încarcă, astfel, cu semnificații cărora le răspund ecouri adânci din univers.

Dorința de a materializa intangibilul (imaterialul), pentru a și-l aduce mai aproape, a fost un impuls foarte puternic al omului arhaic. Chiar dacă acesta nu a cunoscut o gândire de tip abstract el a încercat să metamorfozeze imaterialul în ceva firesc, posibil de perceput prin recursul la legile gândirii simbolice. Ceea ce înseamnă că invizibilul devine vizibil și de aici o consecință surprinzătoare: realitatea închipuită se transformă într-o realitate magică ce poate fi revelată în diferite momente solemne ale firii.

Diferite credințe și mituri, impuse de dorința apropierei Cosmosului de sufletul uman, s-au dezvoltat în timp ajungând să se transforme într-un complex cult al moșilor și strămoșilor. Modificările în mentalul acestor comunități au făcut ca despărțirea de lumea telurică să nu mai reprezinte o ruptură în destinul individual, ci o trecere într-o *altă lume* populată de cei plecați dintre cei vii.

Se instaurează astfel o profundă legătură dintre om și mediu, natura reprezentând de aici înainte o perfectă stare de armonie în care toate forțele se supun Transcendentului. Această armonie și împăcare cu sine induce omului acel sentiment pe care Mircea Eliade îl numește “creștinism cosmic”¹, în care gândirea religioasă a omului operează cu distincția dintre sacru și profan. Sacralul este constanta pe care harul divin îl conferă lucrurilor și în fața căruia omul se pleacă cu teamă și cu venerație. Ceea ce înseamnă că omul trece de la acuta criză existențială produsă de imaginea morții la eliberarea pe care i-o dăruiește depășirea limitei conștientizate: “Viața este taina cea mai mare a Lumii, Viața vine de undeva și acest undeva nu se află în această lume, apoi se duce în altă parte, dincolo de lume, prelungindu-se în chip misterios într-un loc necunoscut, unde cei vii nu pot îndeobște să ajungă”².

¹ Mircea Eliade, *Arta de a muri*, Iași, Ed. Moldova, 1993, p. 81

² Mircea Eliade, *Sacralul și profanul*, București, Ed. Humanitas, 2002, p. 100

Înmormântare...; Foto: Felician Săteanu

Sacru ca și categorie a experienței religioase aparține nu doar conștiinței ci și transconștiinței și inconștiinței. Experiența religioasă are în vizor Absolutul, care este intermediat doar de sacru. Sacru poate fi analizat din perspectiva a două teorii, ca sacrilegial respectiv sacrificial.

Sacru este văzut de Roger Callois, în contextul primei teorii, ca manifestare într-un univers cu “prohibiții transcendente”, într-o lume total diferită celei profane și care stabilește reguli pentru a asigura prezervarea societății, respectiv pe scară largă, a universului. Sacru în același timp este conectat la violență³, prin sacrificiu care este văzut ca și violență sacră, deținând funcția de a îndrepta violența unei societăți împotriva unui dușman care va fi suprimat. Aceasta reprezintă sacrificiul fondator al societății umane. De notat, la interpretarea sacrilegială a sacrului, opoziția sacru-profan, ceea ce implică poziționarea pe orizontală a lumilor sacrului și profanului.

Din perspectiva teoriei sacrului sacrificial Rudolf Otto poziționează numinosul în centrul experienței religioase. În acest caz numinosul este definit de două caracteristici esențiale: frica și profunda venerație. Sentimentele induse de numinos relevă sacru, conturându-l ca un obiect ce poate fi analizat doar indirect, adică prin analogie, ca o valoare ce ne permite să distingem non-valoarea profanului, și (bineînțeles) ca un concept. Mircea Eliade înțelege sacru ca mod al conștiinței de a se raporta la lume și de a se descoperi pe sine ca o conștiință religioasă în raport cu ceva “cu totul altul”. În acest mod sacru poate fi descris numai ținând cont de manifestările spațio-temporale. Această interpretare sacrificială a sacrului implică o verticală între sacru și profan, la sacru

³ Vezi de exemplu René Girard, *Violența și sacru*, București, Ed. Nemira, 1995

putându-se ajunge doar printr-un “sacrificiu” sau “stare de jertfă”.

Aparținând transconștientului sacrul se manifestă ca valoare, dar în primul rând o valoare ambivalentă, topind în același creuzet fascinația cu oroarea, constituindu-se astfel într-o sursă a celorlalte valori sau o formă primitivă a lor. Fiind o categorie transcendentă permite și stimulează experiența religioasă, respectiv instituirea hierofaniei și a cratofaniei. Conștiința descoperă sacrul în măsura în care se descoperă ca insuficientă, esența omului devenind astfel autotranscendentă. Inconștientul preia sacrul în punctul în care apare conștiința, cu alte cuvinte în subconștient, unde sacrul poate fi revelat ca tensiune indusă de transfigurarea unei rupturi și ca o ambivalență a conceptelor în centrul cărora este plasată teama.

Manifestat în aceste trei niveluri, sacrul poate fi considerat, după cum susține A. Codoban “un ax al ființei umane”⁴, pe aici fiind “dirijate în aceeași direcție și energiile ființei umane: tot dinspre inconștient, prin conștient, spre transconștient”⁵.

Hierofania ca și manifestare a sacrului este strâns legată de simbolul religios. Ca funcții ale simbolului tot acest autor afirmă că simbolul este simultan realitatea pe care o desemnează cât și semnul care arată acea realitate sacră este polisemic, o realitate eterogenă într-un sistem unitar al lumii, printr-o înțelegere și o interpretare spontană, are o valoare existențială, dezvăluind realitatea spirituală prin dobândirea unei semnificații transindividuale.

În opinia lui A. Codoban simbolul religios dezvoltă hierofaniile în simbolisme. Mediatorii sacrului nu pot fi separați unul de celălalt, ceea ce înseamnă că hierofania este secundară cratofaniei și invers. Mai mult, structurile le sunt identice, rezultat al suprapunerii sacrului peste un ceva, dar acel ceva este o formă în cazul hierofaniei și forță în cazul cratofaniei. Prin introducerea raționalității semnificante sesizăm că pe de o parte sacrul se manifestă inițial ca formă și apoi ca forță, iar pe de altă parte că experiența religioasă ajunge să treacă de la raționalitatea operațională la cea semnificativă. Se poate în acest fel susține că religia se reduce la a se constitui ca una dintre interpretările lumii și omului.

Dezvoltarea cratofaniei este redată de gândirea magică, ea reprezentând pentru cratofanie ceea ce simbolul religios înseamnă pentru hierofanie.

Experiența religioasă este exprimată prin mit, care este eminentemente religios, putându-se institui toate formele de gândire și acțiune prin care omul se poate înțelege pe el însuși și lumea sa. Mitul trece de la individual la colectiv și fondează atât o “structură a realului” cât și un “comportament uman” întrucât el este ontofanie. În paralel cu mitul dar pe latura cratofaniei, se dezvoltă ritualul, el fiind rezultatul a gândirii magice.

Efectul experienței religioase, după cum notează A. Codoban, este ontofania, revelarea sacrului ca și ceva ce există cu adevărat. Forma elaborată a ontofaniei este identificabilă în ontologiile arhaice și constă într-o scădere a polisemiei și ambiguității simbolice, respectiv o creștere a comunicabilității și a rigorii.

La nivel de ontofanie, în antichitatea greacă mai ales, putem sesiza mai multe stadii ale evoluției experienței religioase. Primul stadiu este cel de pansemie, polisemie și panontism, un *coincidentia oppositorum* care nu face deosebirea între mai multe nivele de realitate. Din această perspectivă distingem patru focare ale sacrului: 1. pământul 2. sângele 3. nașterea 4. moartea.

Similar cu alte momente esențiale din ciclul existențial, moartea se transformă acum într-un rit de trecere spre un alt nivel ontologic, devenind imaginea inițierii supreme. De aici emergența

⁴ Aurel Codoban, *Sacru și ontofanie*, Iași, Ed. Polirom, 1998, p. 68

⁵ *Ibidem*, p. 68

unui întreg sistem de credințe, obiceiuri și rituri care vor avea în centrul lor o sofisticată mitologie a morții, rezultată tocmai din nevoia de a găsi explicații pentru reprezentările post-existențiale.

Detaliu pictură biserica din deal Ieud; Foto: Felician Săteanu

Bibliografie

- Codoban, Aurel, *Sacru și ontofanie*, Iași, Ed. Polirom, 1998
Eliade, Mircea, *Arta de a muri*, Iași, Ed. Moldova, 1993,
Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Ed. Humanitas, 2002
Girard, René, *Violența și sacrul*, București, Ed. Nemira, 1995